

بررسی محتوای کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی از منظر مؤلفه‌های ابعاد سلامت و محیط زیست

مجید کهرازی^۱ * نورمحمد براهوئی مقدم^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱

از صفحه ۱۹ تا ۳۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره دوم از لحاظ میزان توجه به ابعاد سلامت و معضلات زیست‌محیطی است. به این منظور، سه جلد کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی با روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفت. این بررسی با استفاده از ابزار چک‌لیست تحلیل محتوا که در مورد ابعاد سلامت دارای چهار مؤلفه اصلی (سلامت جسمی، معنوی، روانی و اجتماعی) و ۳۶ مؤلفه فرعی است و در مورد محیط زیست دارای چهار مؤلفه اصلی (معضلات زیست‌محیطی آب، هوا، خاک و صوت) و ۲۴ مؤلفه فرعی است، بررسی شده و پایایی آن ۹۰٪ درصد به دست آمده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در مورد ابعاد سلامت در کتاب‌های علوم تجربی دوره ابتدایی به بعد جسمی بیشتر و به بعد معنوی کم تر توجه شده است. همچنین در کتاب‌های علوم تجربی دوره ابتدایی در زمینه معضلات زیست‌محیطی، بیشترین توجه به مسئله خاک و کم‌ترین توجه به معضلات صوتی بوده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها حاکی از آن بود که کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی در زمینه میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت جسمی و سلامت اجتماعی بیشتر پرداخته و در مقابل به مؤلفه‌های ابعاد سلامت روانی و معنوی کم تر پرداخته است. همچنین، این کتب در زمینه آموزش مؤلفه‌های محیط زیست، به مؤلفه‌های مرتبط با هوا و خاک بیشتر و به مؤلفه‌های آب و صوت کم تر توجه داشته‌اند.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، علوم تجربی، مؤلفه‌های سلامت، ابعاد سلامت، مؤلفه‌های محیط زیست

* ۱. دانشجوی علوم تربیتی پردیس شهید مطهری دانشگاه فرهنگیان، زاهدان، ایران. mkahrazahi1378@gmail.com

۲. مربی، پردیس شهید مطهری دانشگاه فرهنگیان، زاهدان، ایران.

مقدمه

سلامت به عنوان یکی از نعمات ارزنده الهی و یکی از منابع مهم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فردی یکایک افراد و حتی اجتماع نقش تأثیرگذاری دارد. توجه به این امر خطیر در جوامع امروزی از وظایف مهم هر دولتی به شمار می‌رود که در کشور ایران، وزارت آموزش و پرورش به‌عنوان متولی اصلی این امر بایستی به آموزش مفاهیم مؤلفه‌های سلامت در همه ابعاد آن به دانش‌آموزان در مدارس و از همان دوران ابتدایی توجه نماید و در این زمینه تدارک و تدوین یک برنامه منسجم و کامل در این حوزه ضرورتی انکارناپذیر است (برقی و مبهوتی دیزجیکان، ۱۳۹۸). مدارس به‌عنوان یکی از مراکز فرهنگی و تأثیرگذار کشور می‌توانند در اجرای برنامه‌های آموزش سلامت دانش‌آموزان که از مطالبات به‌حق خانواده‌ها در کنار تحصیل است نقش بی‌بدیلی در تغییر نگرش و رفتار مخاطبان به خصوص در حوزه سلامت و بهداشت ایفا نمایند. آموزش برنامه‌های مرتبط با سلامت در مدارس ابعاد وسیع و مختلفی از سلامت همچون سلامت جسم و روان، توسعه روانی و اجتماعی را در برمی‌گیرد که از طریق تقویت فرهنگ مشارکتی، یادگیری سازمانی، توانمندسازی و تقویت شهروندی محقق خواهد شد (تسلیمی و همکاران، ۱۳۹۹).

از آنجاکه کودکان ساعات زیادی را در مدرسه به سر می‌برند. در آنجا رشد می‌یابند و تکامل پیدا می‌کنند. لذا، مدارس در توسعه و گسترش سلامت دانش‌آموزان و کارکنان مدرسه، خانواده‌ها و حتی افراد جامعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. از این رو، با استفاده از مهارت‌های مختلف مانند آموزش مهارت‌های مختلف مانند آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش بهداشت روانی، مداخله‌های بهداشتی مبتنی بر مدرسه و نیز درمان‌های تخصصی می‌توان به دانش‌آموزان کمک کرد تا زندگی مفیدتری داشته باشند (دانشمند، ۱۳۹۵). از طرفی، کودکان و نوجوانان در مدارس حق دارند که درباره چگونگی مراقبت از خود و در امان ماندن از تهاجم عوامل بیماری‌زا، تأمین سلامت خود، آگاهی و بالاتر از آن، فن و مهارت پیدا کنند. این دانش و مهارت‌های ضروری باید در دوران تحصیلی به خصوص در مدارس در دسترس آنان قرار گیرد (حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷). یونیسیف (۱۹۹۷) در تعریفی آموزش سلامت در مدارس را شامل برقراری ارتباط بین فردی، آموزش ایدز، بهداشت جسمانی، آموزش پیشگیری از مصرف مواد مخدر؛ و قدرت تصمیم‌گیری، توانایی نه گفتن،

مهارت حل مسئله و جرأت مندی می‌داند. اگرچه ممکن است آموزش برخی از موارد مذکور مثل آموزش پیشگیری از مصرف مواد مخدر، ایدز و توانایی نه گفتن در گروه سنی کودکان دبستانی ضروری به نظر نرسد (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹).

سلامت یک مفهوم چندبعدی است که توجه و پایبندی به تمامی ابعاد آن برای افراد در جهت زندگی سالم الزامی است. بیشتر افراد سلامتی را محدود به بعد جسمانی می‌دانند در حالی که سلامتی فراتر از این موارد است و سلامتی جسمانی به‌نوعی مهم‌ترین و پایه‌ای برای سایر ابعاد سلامتی به شمار می‌رود. در واقع، می‌توان گفت که عوامل متعددی بر سلامت یک فرد تأثیر می‌گذارد که این عوامل هم در درون شخص و هم بیرون او؛ یعنی در جامعه‌ای که فرد زندگی می‌کند وجود دارد (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹). از این رو باید توجه داشت که ابعاد مختلف سلامت، تحت تأثیر یکدیگر قرار دارند. چنانچه مشکلات جسمی بر روان فرد، مشکلات روانی بر جسم و هردوی آن‌ها بر جامعه و اختلالات موجود در جامعه بر هر دو بعد دیگر سلامتی اثر می‌گذارند. لذا اقدامات انجام‌شده برای ارتقای سلامتی بایستی به تمام جوانب سلامت فردی (جسمی، روانی و معنوی) و سلامت کلی جامعه توجه داشته باشد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸).

سلامت مؤلفه‌ها و ابعاد متعددی دارد که تقسیم‌بندی‌های مختلفی نیز در این خصوص صورت گرفته؛ اما در یک تقسیم‌بندی کلی مهم‌ترین ابعاد سلامت شامل بعد سلامت جسمی، روانی، معنوی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌باشد که هر یک از این ابعاد هم حیطه فردی و اجتماعی افراد را شامل می‌شود هر چند برخی از این ابعاد نیز به خرده ابعادی نیز تقسیم می‌شود (خسروی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷).

شناخته‌شده‌ترین بعد از سلامت، بعد سلامت جسمی است که مرتبط با عملکرد بخش‌های مختلف بدن افراد می‌باشد. بسیاری از افراد گمان می‌کنند که سلامت جسمی تنها بعد مهم سلامت و یا کل سلامت به شمار می‌رود. در حالی که این بعد، فقط بخشی از سلامت افراد را شامل می‌شود. به‌طور کلی این بعد از سلامت شامل؛ بهداشت پوست، مو و ناخن‌ها، بهداشت دست‌وپا، بهداشت دهان و دندان، ورزش و تحرک بدنی مناسب، سیمای خوب، استراحت کافی، داشتن اقدام‌های مناسب و مراقبت و پیشگیری و یا هر آنچه مربوط به سلامت بدن انسان است. سلامت روانی بعد دیگری از سلامت است که انجمن بهداشت روانی کانادا در یک دیدی جامع، سلامت روانی را در سه قسمت نگرش‌های مربوط به خود، نگرش‌های مربوط به دیگران و نگرش‌های مربوط به زندگی تعریف می‌کند. به‌زعم این انجمن، سلامت روانی، توانایی سازگاری با دیدگاه‌های خود، دیگران و رویارویی با مشکلات روزمره زندگی می‌باشد (دانشمند، ۱۳۹۵). با تکیه بر تعریف فوق، به‌طور کلی برخی از مهم‌ترین نشانه‌های سلامت روانی عبارت‌اند از: کنترل رفتار، مثبت‌اندیشی، هدف‌دار بودن، توانایی هماهنگ شدن، باورپذیری، خودشناسی، کارآمدی و همچنین مواردی در زمینه عاطفی و نگرشی افراد نظیر؛ توانایی بیان احساسات و توانایی برقرار کردن ارتباط پایدار و پیوسته با اطرافیان، توانایی رابطه محبت‌آمیز و ... (خسروی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حلم سرشت

و دل پیشه، ۱۳۷۷).

سلامت معنوی یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم سلامت می‌باشد. توجه به بعد معنوی می‌تواند تأثیر بسزایی در کسب سلامت عمومی داشته باشد. به طوری که معنویت یکی از جوانب انسان در مراقبت کل نگر در نظر گرفته می‌شود که در سلامتی و رفاه نقش مهمی ایفا می‌کند (رجبیان ده زیره، ۱۳۹۸). برخی از مهم‌ترین نشانه‌ها و ملاک‌های سلامت معنوی مشتمل بر داشتن ایمان و توکل به خدا، معنویت، داشتن هدف و برنامه برای زندگی، کمال جویی، تعهد، تاب‌آوری، امیدواری، داشتن عزت نفس و آرامش، صبوری، شناخت و توانایی عمل کردن به باورها، اعتقادات و اصول مذهبی، اخلاقی و پایبندی به آن‌ها و .. می‌باشد (خسروی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷). سلامت اجتماعی بعد مهم دیگری از سلامت است. در حقیقت، سلامت اجتماعی یکی از ابعاد سلامت عمومی در جامعه در راستای سایر ابعاد سلامت نقش بارزی در توسعه و پایدار جامعه ایفا می‌کند. همچنین عابدینی بلترک و همکاران (۱۳۹۸) به نقل از کییز ، سلامت اجتماعی را به‌عنوان گزارش شخصی فرد از کیفیت ارتباطش با دیگران تعریف می‌کنند. مهم‌ترین ملاک‌های سلامت اجتماعی شامل جامعه‌پذیری، مشارکت اجتماعی، شکوفایی اجتماعی، همبستگی اجتماعی، پذیرش اجتماعی، انسجام اجتماعی و پشتیبانی از سوی خانواده و دوستان و .. می‌باشد (خسروی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷). در کنار اهمیت توجه و آموزش مؤلفه‌های سلامت در تمامی ابعاد آن در مدارس به دانش‌آموزان، توجه به سلامت محیط زیست نیز ضروری است. سلامت محیط زیست همان سلامت محیط فیزیکی و محیط زندگی پیرامون ما می‌باشد. محیط زیست همچون سلامت خود از خرده مؤلفه‌هایی تشکیل شده، مانند مسکن، حمل و نقل، گیاهان، جانوران، تنوع زیستی، آب آشامیدنی سالم و هوای پاک یا به‌طور کلی می‌توان گفت مهم‌ترین مؤلفه‌های سلامت محیط زیست شامل: آب، هوا، خاک و صوت می‌باشد (خموشی بیدگلی و مظاهری، ۱۳۹۸؛ جوانمرد و همکاران، ۱۳۹۴). هدف نهایی از آموزش مؤلفه‌های محیط زیست در مدارس، پرورش دانش‌آموزان و شهروندان و بزرگ‌سالانی متعهد و مسئول در قبال محیط زیست و تأکید بر ایجاد تغییرات بنیادی در سه حوزه دانش، نگرش و مهارت به‌عنوان ابعاد اصلی یادگیری دانش‌آموزان می‌باشد (ماشاء‌اللهی و همکاران، ۱۳۹۸). یکی از راه‌های اساسی شناساندن مسائل زیست‌محیطی و منابع طبیعی و راه‌های حفظ و احیای مؤلفه‌های محیط زیست و همچنین آموزش مؤلفه‌های ابعاد سلامت، انعکاس این مطالب در متن کتب درسی می‌باشد. به‌واقع، برنامه درسی، وسیله‌ای جهت توجه و اجرای آموزش‌های محیط زیست و مؤلفه‌های ابعاد سلامت است تا بدین طریق، دانش‌آموزان بتوانند مفاهیم و ادراکات مرتبط با این مفاهیم را توسعه بخشند و از طریق این ادراکات با زندگی روزمره خود ارتباط برقرار کنند و نسبت به این که تمام جنبه‌های محیطی باهم در ارتباطند، یک آگاهی و شناخت به دست آورند (فین ۲۰۰۵، به نقل از نوحی و کشتی آرای، ۱۳۹۶).

با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی و آموزش مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست در

کتب درسی از منظرهای گوناگون، هر ساله تحقیقات بسیاری در این مورد صورت گرفته است. که در اینجا به برخی از آنها اشاره خواهیم کرد. آکرمن (۱۹۸۳) در تحقیقی با عنوان آموزش سلامت در مدارس پایتخت استرالیا به این نتیجه رسید که آموزش سلامت در جهان غرب بیشتر با مسئله کیفیت زندگی، هم در سطح فردی و هم اجتماعی مربوط است (ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹).

جوانمرد و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی به تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست‌محیطی پرداختند که یافته‌های پژوهش نشان داد که کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی در کل به معضلات زیست‌محیطی توجه کمی داشته‌اند. به‌نحوی که بیشترین توجه را کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم و کم‌ترین توجه را کتاب تعلیمات اجتماعی پنجم و در کتاب علوم تجربی بیش‌ترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه دوم و کم‌ترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه چهارم نسبت به معضلات زیست‌محیطی داشته‌اند. علیپور (۱۳۹۵) در تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی پایه‌های اول تا ششم بر اساس مؤلفه‌های آموزش سلامت پیشنهادی سازمان بهداشت جهانی نشان می‌دهد که کتب علوم تجربی دوره ابتدایی نسبت به مؤلفه‌های سلامت به‌صورت مساوی توجه نکرده است به‌طوری که به مؤلفه ورزش و تحرک بدنی بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شده و در مقابل به مؤلفه‌های بیماری (ایدز) و سیگار و مواد مخدر هیچ‌گونه توجهی نشده است.

پاکار و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به تحلیل محتوای مؤلفه‌های سلامت در کتاب‌های علوم تجربی شش پایه دبستان پرداختند که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که به مؤلفه سلامت جسمی بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شده و سلامت روانی و جنسی کم‌ترین میزان توجه را به خود اختصاص داده است و کتاب‌های درسی علوم به یک نسبت، مؤلفه‌های آموزش سلامت را پوشش نداده‌اند.

نتایج تحقیقات نوحی و کشتی آرای (۱۳۹۶) با هدف تحلیل محتوای برنامه درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های سواد زیست‌محیطی، نشان‌دهنده عدم تناسب محتوای ارائه شده در کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های سواد زیست‌محیطی بوده است. به‌طوری که بیشترین مقدار بار اطلاعاتی به سواد زیست‌محیطی از پایه‌های مختلف دوره دوم ابتدایی، مختص پایه ششم و کم‌ترین مقدار بار اطلاعاتی مربوط به پایه چهارم بوده است.

دستاوردهای پژوهش کریمیان خوزانی (۱۳۹۷) در تحلیل محتوای برنامه درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ بر اساس توجه به مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست نشان می‌دهد که محتوای برنامه درسی علوم تجربی در حد قابل قبول به مؤلفه‌های محیط زیست نپرداخته است. بر این اساس لزوم تجدیدنظر و تأکید بیشتر بر آموزش بیشتر بر محیط زیست در محتوای این کتاب‌ها احساس می‌شود. پیری و محمدی مولود (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های تحول نظام سلامت در برنامه درسی علوم تجربی دوره ابتدایی با تکنیک آنتروپی شانون پرداختند که نتایج

مطالعه آنان نشان داد که در میان کلیه صفحات کتاب‌های علوم تجربی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های سلامت تغذیه و سلامت (جسمانی، خانواده، روانی و محیط) بیش از سایرین و به مؤلفه پیشگیری بسیار اندک پرداخته شده است.

نتایج پژوهش ماشاء‌اللهی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان تحلیل محتوای برنامه درسی درس علوم تجربی دوره ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های محیط زیست نشان داد که بیشترین میزان توجه کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی به آموزش‌های محیط زیست، به ترتیب مربوط به پایه پنجم، چهارم، سوم، اول و دوم بوده است. به‌طور کلی نتایج تحقیق آنان حاکی از آن بود که بیشترین میزان توجه به استانداردهای آموزش محیط زیست در کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی هم در واحد جملات و هم تصاویر مربوط به این استانداردها می‌باشد. خموشی بیدگلی و مظاهری (۱۳۹۸) در پژوهش خود در بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های محیط زیست در کتب درسی دوره ابتدایی به این نتیجه رسیدند که به ترتیب میزان توجه به مؤلفه‌های خاک، آب، صوت و هوا بیشتر بوده و در مجموع، نوع توزیع مؤلفه‌های زیست‌محیطی در کتاب‌ها و پایه‌ها فاقد تعادل بوده و نیازمند بازنگری می‌باشند.

حدیدچی، ناطقی و سیفی (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روانی در برنامه‌های درسی دوره اول متوسطه پرداختند که نتایج تحلیل نشان داد که برنامه درسی دوره متوسطه اول از نظر آموزش بهداشت روان در دروس موردبررسی وضعیت مناسبی نداشت و کم‌تر به بحث بهداشت روان دانش‌آموزان پرداخته شده است در حالی که دانش‌آموزان در رده‌های مختلف از لحاظ مسائل روانی جزو گروه‌های حساس محسوب می‌شوند. خسروی و همکاران (۱۴۰۰) در یک مطالعه کیفی به روش تحلیل محتوا که به شناسایی مؤلفه‌های سبک زندگی سلامت‌محور با تأکید بر دوره متوسطه اول که آغاز دوره نوجوانی است نشان دادند که مقوله‌های سبک زندگی سلامت‌محور شامل چهار مقوله اصلی و ۱۲ زیر مقوله شامل سلامت جسمی (تحرک، تغذیه، الگوی خواب مناسب، کاهش رفتارهای پرخطر، مسئولیت‌پذیری در قبال سلامت، پیشگیری از حوادث و مراقبت از خود)، سلامت روانی (مدیریت استرس، خودشکوفایی، مثبت‌اندیشی و ذهن آگاهی)، سلامت اجتماعی (روابط بین فردی) و سلامت معنوی (رشد معنوی) است که با آموزش این زیر مقوله‌ها به نوجوانان در مدارس می‌توان سبک زندگی سلامت‌محور را برای آنان ایجاد کرد.

در بررسی اجمالی و کلی از این تحقیقات صورت گرفته درمی‌یابیم که در زمینه‌های مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست در کتاب‌های مختلف علوم و سایر دروس به‌صورت مجزا پرداخته شده؛ اما کم‌تر تحقیقی وجود دارد که به بررسی و تحلیل کلی مؤلفه‌های ابعاد سلامت و همچنین مؤلفه‌های آموزش محیط زیست به‌صورت ترکیبی بپردازد. از این رو پژوهش حاضر به‌صورت کامل از منظر مؤلفه‌های ابعاد سلامت (شامل سلامت جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی) و مؤلفه‌های آموزش محیط زیست (شامل آب، هوا، خاک و صوت) به تحلیل محتوای کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی پرداخته است. بدین منظور برای بررسی این اهداف و رسیدن به نتیجه

مطلوب سوالات زیر طرح شده است.

۱. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟
۲. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟
۳. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و از نظر گردآوری اطلاعات به صورت مطالعه توصیفی تحلیلی و به روش تحلیل محتوا انجام شد. تحلیل محتوا روشی غیر واکنشی و غیر مداخله‌ای است و چون اسناد مورد مطالعه و متون مورد تحلیل، پیش از این ثبت شده‌اند، بنابراین صاحبان اسناد و مؤلفان آثار را به کار تحلیل و واکنش فرامی خواند؛ البته تحلیلگران و محققان در کار تألیف و تدوین و ایجاد اسناد و مدارک مداخله‌ای ندارند (دهقانی، ۱۳۸۸؛ به نقل از سروستانی، ۱۳۷۵).

جامعه آماری این پژوهش نیز شامل کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی شامل پایه چهارم تا ششم دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ می باشد که در مجموع ۳ کتاب در قالب ۳۹ درس و ۲۳۶ صفحه می باشد. واحد تحلیل نیز شامل تمام صفحات (شامل متون، تصاویر، فعالیت‌ها و پرسش‌ها) بود که برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل، از روش آمار توصیفی (جدول فراوانی و درصد) استفاده شد. همچنین در روش نمونه‌گیری، به دلیل محدود بودن حجم جامعه، نیازی به نمونه‌گیری نبوده و همه محتوای کتاب به عنوان جامعه (نمونه برابر جامعه) انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. جامعه آماری پژوهش به طور خلاصه به شرح زیر می باشد.

جدول ۱- جامعه آماری پژوهش»

تعداد صفحات کتاب	تعداد دروس کتاب	کتاب علوم تجربی
۱۱۹	۱۳	علوم تجربی چهارم ابتدایی
۱۰۴	۱۲	علوم تجربی پنجم ابتدایی
۱۰۳	۱۴	علوم تجربی ششم ابتدایی
۳۲۶	۳۹	مجموع

واحد تحلیل تمام صفحات کتب مد نظر شامل متون، تصاویر، فعالیت‌ها بود. علاوه بر این،

بخش‌هایی چون فکر کنید، جمع‌آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، ایستگاه تفکر، کاوشگری، کار در کلاس، بیرون از کلاس، گزارش کنید، در اختیار شما، کار و فناوری، علم و زندگی، آداب و مهارت‌های زندگی، شگفتی‌های آفرینش، نکته‌بهداشتی، هشدار، ایمنی قبل از هر چیز و نوشته‌های پاورقی پایین متون با عنوان خواندن کلید یادگیری در کتب علوم دوره دوم ابتدایی در سه حیطه شناختی، عاطفی و مهارتی نیز به‌عنوان واحدهای تحلیل مورد بررسی و واکاوی قرار گرفتند. در واقع، واحد تحلیل همان چیزی است که متن و محتوای مورد بررسی را به عناصر مجزا و یکسان تقسیم و قابل‌شمارش می‌سازد که با این عمل یکی از اجزای مهم و اساسی روش تحلیل محتوا محقق می‌شود. و در تعریف تحلیل محتوا آن را فنی برای تجزیه و تحلیل عینی، کمی و نظام‌مند محتوای بارز اطلاعات دانسته‌اند (محمدی مهر، ۱۳۸۹).

بعد از انتخاب واحد تحلیل، بر اساس مبانی نظری و منابع مرتبط در دسترس مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های مفاهیم آموزش سلامت و محیط زیست مشخص شدند که برای تشخیص فراوانی هر یک از مؤلفه‌ها و تجزیه و تحلیل این داده‌ها از چک‌لیست‌های محقق ساخته استفاده شد. در مجموع روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

- مطالعه مبانی نظری و علمی مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های آموزش محیط زیست
- تعیین واحد تحلیل و ساخت چک‌لیست محقق ساخته (فرم تحلیل محتوا)
- استخراج و تحلیل داده‌ها

این بررسی با استفاده از ابزار چک‌لیست (فرم تحلیل محتوا) که در مورد ابعاد سلامت دارای چهار مؤلفه اصلی (سلامت جسمی، معنوی، روانی و اجتماعی) و ۳۶ مؤلفه فرعی است و در مورد محیط زیست دارای چهار مؤلفه اصلی (معضلات زیست‌محیطی آب، هوا، خاک و صوت) و ۲۴ مؤلفه فرعی است، بررسی شده که برای تعیین و تأیید روایی و پایایی چک‌لیست‌های حاصل از تحلیل محتوا از روش روایی صوری و محتوایی و همچنین نظرات دو نفر از اساتید علوم تربیتی استفاده شد. همچنین میزان برآورد همبستگی ارزیابی توافقی بین دو کدگذار با استفاده از فرمول ویلیام اسکات ۹۰٪ درصد به دست آمد. سپس بر اساس جداول حاصل از تحلیل چک‌لیست‌های تهیه‌شده، از روش آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) برای رسیدن به پاسخ هر یک از سؤالات تحقیق به صورت استنباطی اقدام شد.

یافته‌ها

۱. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

برای پاسخگویی به این سؤال پس از بررسی و تحلیل تمام محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی در ۱۳ درس و ۱۱۹ صفحه بر اساس میزان توجه محتوا به مؤلفه‌های ابعاد سلامت سرانجام فراوانی و درصد فراوانی داده‌های حاصل هر یک از ابعاد سلامت به شرح جدول زیر به دست آمد.

در حالی که اکثر دانش آموزان ساقه، برگ ها و گل های گیاهان را تشخیص می دهند، تعداد کمی از آن ها ریشه را به عنوان یک ساختار مشترک تشخیص می دهند. ممکن است دانش آموزان با مشاهده سیستم ریشه گیاهان مختلف به تجربیات بیشتری نیاز داشته باشند (جدول ۲).

جدول ۲- فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست در کتاب علوم چهارم ابتدایی

مؤلفه‌های ابعاد سلامت	فراوانی	درصد فراوانی	مؤلفه‌های محیط زیست	فراوانی	درصد فراوانی
سلامت جسمی	۳۹	۵۲٪	آب	۱۷	۲۹/۸۲٪
سلامت روانی	۱۴	۱۸/۶۷٪	هوا	۲۴	۴۲/۱۱٪
سلامت معنوی	۱	۱/۳۳٪	خاک	۱۳	۲۲/۸۱٪
سلامت اجتماعی	۲۱	۲۸٪	صوت	۳	۵/۲۶٪
مجموع داده‌ها	۷۵	۱۰۰	مجموع داده‌ها	۵۷	۱۰۰

با توجه به یافته‌های حاصل از جدول شماره ۲ می توان گفت که محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی در مورد مؤلفه‌های ابعاد سلامت به مؤلفه سلامت جسمی بیشتر از سایر مؤلفه‌ها پرداخته و به مؤلفه سلامت معنوی فقط یک بار پرداخته است که نشان از کم‌اهمیتی به این مؤلفه دارد. همچنین در مورد میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست به مؤلفه هوا بیشتر پرداخته و در مقابل به مؤلفه صوت نسبت به سایر مؤلفه‌های آموزش محیط زیست کمتر پرداخته است.

۲. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

برای پاسخگویی به این سال در کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی مراحل قبلی صورت گرفت که در پایان فراوانی و درصد فراوانی‌های حاصل از هر یک از مؤلفه‌های ابعاد سلامت به شرح جدول زیر به دست آمد.

جدول ۳- فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست در کتاب علوم پنجم ابتدایی

مؤلفه‌های ابعاد سلامت	فراوانی	درصد فراوانی	مؤلفه‌های محیط زیست	فراوانی	درصد فراوانی
سلامت جسمی	۴۶	%۴۶	آب	۱۲	% ۱۹/۶۷
سلامت روانی	۱۸	%۱۸	هوا	۲۰	% ۳۲/۷۹
سلامت معنوی	۳	%۳	خاک	۲۴	% ۳۹/۳۴
سلامت اجتماعی	۳۳	%۳۳	صوت	۵	% ۸/۲۰
مجموع داده‌ها	۱۰۰	۱۰۰	مجموع داده‌ها	۶۱	۱۰۰

طبق یافته‌های جدول ۳ می‌توان استنباط نمود که محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی در مورد مؤلفه‌های سلامت به سلامت جسمی بیش از سایر مؤلفه‌های سلامت پرداخته و در عوض به مؤلفه سلامت معنوی بسیار کم پرداخته است. همچنین در مورد مؤلفه‌های آموزش محیط زیست، مؤلفه‌های مرتبط با خاک بیشترین تعداد فراوانی و مؤلفه‌های مرتبط با صوت کمترین تعداد فراوانی و توجه را به خود اختصاص داده‌اند.

۳. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مؤلفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

برای پاسخگویی به این سوال نیز پس از بررسی و تحلیل تمام قسمت‌های محتوا کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ابعاد سلامت در قالب ۱۴ درس و ۱۰۳ صفحه، فراوانی و درصد فراوانی حاصل از هر یک از ابعاد سلامت طبق جدول زیر می‌باشد.

جدول ۴- فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مؤلفه‌های ابعاد سلامت و محیط زیست در کتاب علوم ششم ابتدایی

مؤلفه‌های ابعاد سلامت	فراوانی	درصد فراوانی	مؤلفه‌های محیط زیست	فراوانی	درصد فراوانی
سلامت جسمی	۴۶	%۴۶	آب	۱۲	% ۱۹/۶۷
سلامت روانی	۱۸	%۱۸	هوا	۲۰	% ۳۲/۷۹
سلامت معنوی	۳	%۳	خاک	۲۴	% ۳۹/۳۴
سلامت اجتماعی	۳۳	%۳۳	صوت	۵	% ۸/۲۰
مجموع داده‌ها	۱۰۰	۱۰۰	مجموع داده‌ها	۶۱	۱۰۰

با توجه به داده‌های موجود در جدول ۴ در مورد ابعاد سلامت می‌توان گفت که محتوای کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی به مؤلفه سلامت اجتماعی بیش از سایر مؤلفه‌های ابعاد سلامت پرداخته و همچنین به سلامت معنوی کم تر پرداخته است. همچنین بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست، مؤلفه‌های مرتبط با هوا بیشترین تعداد فراوانی و مؤلفه‌های مرتبط با صوت کمترین تعداد فراوانی و توجه را به خود اختصاص داده‌اند.

بحث و نتیجه گیری

آموزش مؤلفه‌های سلامت و محیط زیست در تمامی ابعاد و انواع آن به فراگیران، یکی از اهداف اساسی نظام‌های آموزشی تلقی می‌شود. برای تحقق این اهداف، کتب درسی به‌عنوان متولی اصلی برای آموزش این مفاهیم و اصول تدوین شده است. یکی از این کتب که نقش مهم و حیاتی در توجه، آموزش و پرداختن به هر یک از مؤلفه‌های مذکور دارد، کتاب علوم تجربی است. در حقیقت، یکی از رسالت‌های اصلی علوم تجربی به خصوص در دوره ابتدایی آموزش و پرداختن به مؤلفه‌های سلامت در تمام ابعاد آن و همچنین آموزش مؤلفه‌های محیط زیست است. در تحلیل محتوای کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های آموزش محیط زیست به تفکیک پایه تحصیلی مشخص شد که بعضی از کتب به برخی از مؤلفه‌ها در حد مطلوب پرداخته‌اند اما به برخی از ابعاد و مؤلفه‌های ابعاد سلامت و مؤلفه‌های آموزش محیط زیست کمتر پرداخته شده است یا به‌نوعی بی‌توجهی شده است.

کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی در زمینه میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت جسمی و سلامت اجتماعی بیشتر پرداخته و در مقابل به مؤلفه‌های ابعاد سلامت روانی و معنوی کمتر پرداخته است. بر اساس جداول شماره ۲، ۳ و ۴ می‌توان به‌صورت مقایسه‌ای بیان کرد که کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی به سلامت جسمی بیشتر و به سلامت معنوی کم‌تر پرداخته است. کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی نیز در میزان توجه به مؤلفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت جسمی بیشتر و به سلامت معنوی کم تر پرداخته است. همچنین، کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت اجتماعی بیشترین میزان توجه و در مقابل به سلامت معنوی کم ترین میزان توجه را داشته است. یافته‌های این نتایج با پژوهش‌های علیپور (۱۳۹۵)، پاکار و همکاران (۱۳۹۶)، پیری و محمدی مولود (۱۳۹۸) و خسروی و همکاران (۱۴۰۰) همسو می‌باشد.

در بررسی‌های تفکیک شده از مؤلفه‌های ابعاد سلامت، سلامت جسمی آشناترین بعد از سلامت است. به‌نوعی می‌توان گفت سلامت جسمی بیشتر جنبه فردی دارد که کتب درسی علوم تجربی توجه ویژه‌ای نسبت به این بعد از سلامت دارند. به‌طوری که در واکاوی تحلیل محتوای بین کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی، علوم تجربی پنجم ابتدایی بیشتر و علوم تجربی ششم ابتدایی کم تر به این بعد از سلامت پرداخته‌اند. نتایج این بخش از پژوهش با یافته‌های تحقیق پاکار و همکاران (۱۳۹۶)، پیری و محمدی مولود (۱۳۹۸) و خسروی و همکاران (۱۴۰۰) همسو می‌باشد. آشنایی

فراگیران با اصول کلی سلامت و رعایت نکات بهداشتی در حیطه فردی و پیشگیری از بیماری‌های مختلف از عمده‌ترین اهداف سلامت جسمی به شمار می‌رود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش‌هایی چون نکته بهداشتی، ایمنی قبل از هر چیز، هشدار، نوشته‌های پاورقی متن با عنوان خواندن کلید یادگیری، فکر کنید و جمع‌آوری اطلاعات و ... به سلامت جسمی در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

سلامت روانی جنبه مهم دیگری از بعد سلامت است که معمولاً مورد سهل‌انگاری قرار می‌گیرد. در بررسی محتوای بین کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی، کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بیشترین میزان توجه و علوم تجربی چهارم و ششم ابتدایی کم‌ترین میزان توجه را به این بعد از سلامت داشته است. نتایج این بخش از پژوهش با یافته‌های تحقیق حدیدی، ناطقی و سیفی همسو می‌باشد هر چند که نمونه مورد مطالعه آنان کتب دوره متوسطه اول بوده است. اما در مجموع، کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه سلامت روانی کم پرداخته و ضروری است تا بیشتر به این بعد از سلامت توجه شود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش‌هایی چون ایستگاه تفکر، علم و زندگی، آداب و مهارت‌های زندگی، جمع‌آوری اطلاعات به صورت فردی و گروهی و جملات آموزشی، انگیزشی و تأثیرگذار در پاورقی صفحات با عنوان خواندن کلید یادگیری به خصوص در کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی به سلامت روانی در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

سلامت معنوی سومین بعد از سلامت می‌باشد که کم‌ترین میزان توجه و اهمیت به این بعد از سلامت بوده است. به طوری که در بین محتوای کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی، کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی بیشتر و در مقابل کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی کم‌تر به بعد مؤلفه سلامت معنوی پرداخته است؛ اما با نظر به اهمیت داشتن سلامت معنوی و تأثیرگذاری آن بر سایر ابعاد سلامت کتاب علوم تجربی در دوره ابتدایی به این مقوله بسیار کم پرداخته است که بیشتر در قالب متن و بخش‌هایی چون شگفتی‌های آفرینش، علم و زندگی و پاورقی‌های پایین برخی از صفحات کتاب درسی که بیشتر در حیطه‌های دانشی و عاطفی بوده است.

سلامت اجتماعی چهارمین بعد از سلامت است. در کنکاشی با بررسی محتوای بین کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی، کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بیشترین میزان توجه و علوم تجربی چهارم ابتدایی کم‌ترین میزان توجه را به این بعد از سلامت داشته است. با این تفاسیر کتاب علوم تجربی به بعد سلامت اجتماعی به صورت مطلوب پرداخته است. اما نیاز است تا خود دانش‌آموز با همراهی معلم و والدین به خوبی بتوانند به رشد و بالندگی سلامت اجتماعی برسند. کتب علوم تجربی دوره ابتدایی بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت‌هایی چون ایستگاه فکر، کاوشگری، فعالیت گروهی، جمع‌آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، کار در کلاس، بیرون از کلاس، آداب و مهارت‌های زندگی، در اختیار شما، علم و زندگی، کار و فناوری و پاورقی‌های پایین برخی صفحات کتاب درسی و .. به سلامت اجتماعی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

بعد از بررسی مؤلفه‌های بعد سلامت، مؤلفه‌های آموزش محیط زیست در بین کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. آموزش و توجه به مفاهیم مؤلفه‌های محیط زیست از اهمیت والایی برخوردار است. آموزش حفاظت از محیط زندگی به کلیه اقشار جامعه و به‌ویژه کودکان و گنجاندن آن در برنامه‌های آموزشی و درسی آن‌ها از ضروری‌ترین هدف‌های آموزشی است. این نوع آموزش‌ها کمک می‌کند تا آن‌ها با پاسخگویی به تغییرات، نقشی سازنده در بهبود بخشیدن به زندگی و حفاظت از محیط زیست داشته باشند (جوانمرد و همکاران، ۱۳۹۴).

محیط زیست همچون سلامت خود از خرده مؤلفه‌هایی تشکیل شده، مانند مسکن، حمل‌ونقل، گیاهان، جانوران، تنوع زیستی، آب آشامیدنی سالم و هوای پاک و ... در این پژوهش مؤلفه‌های اصلی سلامت محیط زیست شامل: آب، هوا، خاک و صوت در بین کتب درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت. پس از انجام بررسی، در هر یک از مؤلفه‌ها مشخص گردید که این کتب در زمینه آموزش مؤلفه‌های محیط زیست، به مؤلفه‌های مرتبط با هوا و خاک بیشتر و به مؤلفه‌های آب و صوت کم‌تر پرداخته است. نتایج این بخش از یافته‌ها با نتایج تحقیقات جوانمرد و همکاران (۱۳۹۴)، نوحی و کشتی آرای (۱۳۹۶)، کریمیان خوزانی (۱۳۹۷)، ماشاءالهی و همکاران (۱۳۹۸) همسو و با پژوهش خموشی بیدگلی و مظاهری (۱۳۹۸) ناهمسو می‌باشد. خموشی بیدگلی و مظاهری (۱۳۹۸) در پژوهش خود در بررسی مؤلفه‌های محیط زیست در کتب درسی دوره ابتدایی به این نتیجه رسیده بودند که میزان توجه به مؤلفه‌های خاک و آب بیشتر از مؤلفه‌های هوا و صوت است. هرچند که نمونه مورد مطالعه آنان کلیه کتب دوره ابتدایی بوده است.

در بررسی‌های تفکیک‌شده از مؤلفه‌های آموزش محیط زیست در بین محتوای کتب علوم تجربی دوره دوم ابتدایی بر طبق جداول شماره ۲، ۳ و ۴ به صورت مقایسه‌ای بدین شرح می‌باشد که در میزان توجه به مؤلفه‌های مرتبط با آب، کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی بیشترین و کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی کمترین میزان توجه را داشته‌اند. همچنین در بعد مؤلفه‌های مرتبط با هوا، کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی بیشترین و در مقابل کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی کمترین میزان توجه را به این مؤلفه داشته است. در خصوص مؤلفه‌های خاک، کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بیشتر و کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی کمتر به این مؤلفه‌ها پرداخته است. و در پایان نیز، در میزان توجه کتب درسی علوم تجربی بر اساس مؤلفه‌های صوت کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی بیشتر به این مؤلفه پرداخته و در مقابل کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی هیچ توجهی به این مؤلفه نداشته است که نیاز است بیشتر به این مؤلفه‌ها توجه شود.

در بررسی کلی نیز درمی‌یابیم که کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی نسبت به سایر کتب علوم تجربی در دوره دوم ابتدایی بسیار کم به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست پرداخته است. با عنایت به نتایج تحلیل محتوای کتب علوم تجربی در دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست، بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت‌هایی چون ایستگاه فکر، جمع‌آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، مقایسه کنید، گزارش کنید، کار در منزل، علم و زندگی، هشدار و پاورقی پایین برخی صفحات

کتاب درسی بخصوص در پایه ششم ابتدایی به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

به‌طور کلی در مجموع آموزش مؤلفه‌های سلامت و همچنین آموزش محیط زیست در تمامی ابعاد آن به فراگیران، یکی از اهداف اساسی نظام‌های آموزشی تلقی می‌شود. برای تحقق این اهداف کتب درسی به‌عنوان متولی اصلی برای آموزش این مفاهیم و اصول تدوین شده است. یکی از این کتب که نقش مهم و حیاتی در توجه، آموزش و پرداختن به مؤلفه‌های ابعاد سلامت و محیط زیست داشته، کتاب علوم تجربی است. تحقق این هدف شایسته منوط به آموزش‌های صحیح و کاربردی توسط مسئولین اجرایی در مدارس و از همان دوره ابتدایی به فراگیران می‌باشد. اما نباید این امر خطیر را فقط از مدارس مطالبه نمود. سایر ارگان‌ها و دستگاه‌های فرهنگی و حوزه سلامت و حتی رسانه‌ها می‌توانند با مشارکت همه‌جانبه خود و تدوین و تهیه برنامه‌های آموزشی و فرهنگی در کنار مدارس به‌عنوان مرکز ثقل آموزش دانش‌آموزان پای کار آمده و در تحقق این هدف شایسته نقش‌آفرینی نمایند. باین‌حال ضروری است تا در هر شرایطی تمامی افراد جامعه بدون استثنا بایستی ضمن آشنایی با اصول و مفاهیم مهم در زمینه‌های مؤلفه‌های ابعاد سلامت و آموزش محیط زیست با فراگیری آموزش‌های لازم و کاربردی و پایبندی کامل نسبت به این ابعاد و به‌کارگیری آنان در زندگی افراد، در جهت پیشبرد هدف سبک زندگی سالم در حیطه فردی و همچنین در سطح جامعه سهیم باشیم.

منابع

- ایزدی، صمد؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ فتحی واجارگاه، کوروش؛ و عابدینی بلترک، میمنت (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش سلامت. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۹ (۹۹): ۱۶۲-۱۳۹.
- برقی، عیسی؛ و مبهوتی دیزجیکان، جواد (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتب درسی پایه سوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های نظام سلامت، نشریه مدیریت ارتقای سلامت، ۸ (۶): ۱۰-۱.
- تسلیمی، مهناز؛ فراستخواه، مقصود؛ و حسن مرادی، نرگس (۱۳۹۹). نقش برنامه‌های سلامت‌محور در توسعه فرهنگ سازمانی مدارس، فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، ۸ (۱): ۵۶-۴۵.
- پاکار، زهرا؛ سلیمانی فرد، سعیده؛ و ترابی دلویی، مهدیه (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب‌های علوم شش‌پایه دبستان با مؤلفه سلامت، دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و رفتاری، ۱۹ تیر ۱۳۹۶: تهران.
- پیری، موسی؛ و محمدی مولود، سعید (۱۳۹۷). بررسی مؤلفه‌های تحول نظام سلامت در برنامه درسی علوم تجربی دوره ابتدایی با تکنیک آنتروپی شانون. مجله سلامت و بهداشت، ۹ (۴): ۴۷۴-۴۶۲.
- حاتمی، حسین و جمعی از نویسندگان (۱۳۹۸). کتاب جامع بهداشت عمومی. چاپ اول. ویراست چهارم. مشهد: انتشارات ارجمند.
- حدیدچی، زهرا؛ ناطقی، فائزه؛ و سیفی، محمد (۱۳۹۹). بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روانی در برنامه‌های درس دوره متوسطه اول. نشریه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۹: ۱۳۱-۱۲۱.
- حلم سرشت، پرپوش؛ و دل پیشه، اسماعیل (۱۳۷۷). اصول بهداشت فردی. تهران: انتشارات چهر.
- خسروی، ملیحه؛ صائمی، حسن؛ حسینیان، علی؛ و بیانی، علی اصغر (۱۴۰۰). شناسایی مؤلفه‌های سبک

زندگی سلامت‌محور با تأکید بر دوره نوجوانی: یک مطالعه کیفی، فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، ۹ (۱): ۹۰-۸۰.

خموشی بیدگلی، صفیه؛ و مظاهری، حسن (۱۳۹۸). بررسی میزان و نوع توجه به مؤلفه‌های زیست‌محیطی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، ۱۴ (۵۵): ۱۷۷-۲۰۰.
جوانمرد، فاطمه السادات؛ عسگری فرد جهرمی، فاطمه؛ و دوست بین، فیروزه (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست‌محیطی. دومین کنفرانس بین‌المللی محیط زیست و منابع طبیعی موسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی، شیراز (۲۹ بهمن ۱۳۹۴).

دانشمند، پروانه (۱۳۹۵). بررسی جایگاه مدارس در ارتقای بهداشت روانی جامعه. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، باتومی گرجستان (ژوئن ۲۰۱۶).
دهقانی، مرضیه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه‌های آموزگاران. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۸ (۱۹): ۱۴۸-۱۲۱.
رجبیان ده زیره، مریم؛ درتاج، فریبا؛ درتاج، فتنه؛ و اللهی، ذبیح‌اله (۱۳۹۸). نقش سلامت معنوی در تاب‌آوری دانشجویان دانشگاه کاشان. مجله رویش روان‌شناسی، ۸ (۱): ۱۰۸-۹۷.

عابدینی بلترک، میمنت؛ منصور، سیروس؛ و ترابی پور، سید محمد (۱۳۹۸). ارتقای سلامت در جامعه از طریق آموزش سلامت اجتماعی در کتب درسی. مجله پژوهش سلامت، ۴ (۴): ۲۴۳-۲۳۵.
علیپور، محمد؛ علیپور، فاطمه؛ قادری گسک، محمدرضا؛ و سلم‌آبادی، امین (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتب علوم تجربی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی چاپ ۱۳۹۴ بر اساس مؤلفه‌های آموزش سلامت پیشنهادی سازمان بهداشت جهانی (WHO). چهاردهمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. دانشگاه بوعلی سینا همدان، شهریور ۱۳۹۵.

کریمیان خوزانی، سعیده (۱۳۹۷). تحلیل محتوای برنامه درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ بر اساس توجه به مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست. همایش ملی آموزش سبز، حفظ محیط زیست و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی. مدیریت اداره آموزش و پرورش اصفهان.
ماشاءاللهی نژاد، زهرا؛ جعفری ثانی، حسین؛ مهرا، بهروز؛ سعیدی رضوانی، محمود؛ و جلایری نائین، شیوا (۱۳۹۸). تحلیل محتوای برنامه درسی درس علوم تجربی دوره ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های محیط زیست. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۶ (۲): ۱۳۸-۱۲۲.

محمدی مهر، غلامرضا (۱۳۸۹). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق). چاپ دوم. تهران: انتشارات دانش. نوحی، نسیم؛ و کشتی آرای، نرگس (۱۳۹۶). تحلیل محتوای برنامه درسی علوم تجربی دوره دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های سواد زیست‌محیطی. همایش بین‌المللی روانشناسی، تعلیم و تربیت و علوم اجتماعی. دانشگاه شیراز.

Unicef (۱۹۹۷). Life skills Education in schools, Division of Mental Health world Health Organization Geneva.

Investigating the content of experimental science textbooks in the second year of elementary school from the perspective of health and environmental components

Majid Kahrazahi¹ * NourMohammad Brahuei Moghadam²

Abstract

The purpose of this study is to analyze the content of experimental science textbooks of the second period in terms of attention to health dimensions and environmental problems. For this purpose, three volumes of experimental science textbooks of the second elementary school were examined by content analysis method. This study uses a content analysis checklist tool that has four main components (physical, spiritual, mental and social health) and 36 sub-components on health dimensions and four main components on the environment (environmental problems of water, air). Soil and sound) and 24 sub-components, have been investigated and its reliability is %90. Findings show that about the dimensions of health in the textbooks of experimental sciences in elementary school, more attention has been paid to the physical dimension and less to the spiritual dimension. Also in the experimental science textbooks of the elementary school in the field of environmental problems, the most attention was paid to the soil problem and the least attention was paid to acoustic problems. The results of data analysis showed that the books of experimental sciences of the second elementary school in the field of attention to each of the components of the dimensions of health, paid more attention to physical health and social health, and in contrast to the components of mental health and Spiritual is less paid. Also, in the field of teaching environmental components, these books have paid more attention to the components related to air and soil and less to the components of water and sound.

Keywords: Content analysis, experimental sciences, health components, health dimensions, environmental components

---

1 - Student of Shahid Motahari Campus, Farhangian University, Zahedan, Iran * mkahrazahi1378@gmail.com
2 - Instructor, Shahid Motahari Campus, Farhangian University, Zahedan, Iran